

Горохівський П.І.

кандидат педагогічних наук, доцент

кафедри всесвітньої історії та правознавства,

Уманський державний педагогічний

університет імені Павла Тичини

ТРИПІЛЬСЬКІ КОРЕНІ НАЦІОНАЛЬНОЇ І ДЕРЖАВНОЇ СИМВОЛІКИ

Розглянуто історію становлення української національної і державної символіки та спроби тлумачення значення Малого Державного Герба. Зроблено висновок, що знак трисутності походить з часів трипільської культури.

The article deals with the history of formation of the Ukrainian national and state symbolism and also an attempt of interpretation of the meaning of the Small State Emblem is being made in it. It is concluded that a symbol of triple sense dates back to Trypillia Culture.

Одним із неодмінних атрибутів будь-якої держави є її символи: герб, прапор, гімн.

Символи кожної держави складаються по-різному. Більшість із них проходить довгий тривалий шлях від родових до державних. В одних країнах національні символи є одночасно і державними. В інших – є одні і другі. В третіх – лише державні.

Українська національна символіка пройшла довгий і нелегкий шлях від зародження, складання системи спочатку родових символів, поступове їхнє перетворення у символи народні, національні, а в процесі боротьби за українську державність і її здобуття – у державні.

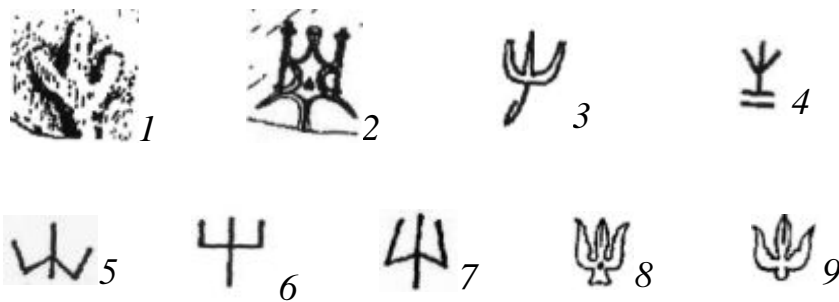
Особливо складною є історія українського герба. Ще і по-сьогодні остаточно не з'ясовано його походження, суть, хоча він був об'єктом спеціального дослідження досить тривалий час.

Дослідники намагалися дати відповідь на два питання: коли він виник і в чому його сутність.

Робилося чимало спроб пояснити його походження, семантику і призначення. Зокрема проблему походження цього символу розглядали у своїх працях К. Бослуновський [1], О. Братко [2], М. Грушевський [6], В. Драчук [7], В. Молчанов [8], В. Модзалевський, Г. Нарбут [9], Б. Рибаків [10], А. Сокульський [12], Т. Ткаченко [13], Р. Фурдуй [15], Б. Якимович [14].

Абсолютна більшість дослідників відносила його появу до X ст. і визнавала його як родовий знак князів з династії Рюриковичів

Лише окремі з них продовжують його історію у глиб віків. Так Б. Якимович вважає, що цей знак появився у I ст. до н.е. [15, 2]. О. Братко вважає, що «за найдовшими переказами, тризуб і жовто-блакитна барва були символами легендарної Атлантиди і нібито відтоді шануються нашими пращурами, нащадками атлантів». Проте найдавніше зображення цього символу, на його погляд, існує з часів трипільської культури [2]. У своїй праці «Тризуб, його зміст та іпостасі» він наводить зразки знаків, які можна трактувати як зображення тризуба, що побутували у різних народів, які проживали на території України у докнязівські часи. Найдавнішого із них він датує III тисячоліттям до н.е.

Мал.1. Знаки тризуба на території України докнязівської доби:

1 – Поділля (IV-III тисячоліття до н.е.);

2 – Ольвія (I тис. до н.е.);

3 – сарматський знак (на межі н.е.);

4 – Ольвія (I-V ст. н.е.);

5-7 – *знаки тридента на монетах Боспорського царства;*

8-9 – *Полтавщина (VI-VII ст. н.е.) [2].*

Багато фахівців – істориків, археологів, нумізматів – висловлювали свої припущення щодо сутності цього символу. Наприклад, А. Воейков, І. Сахаров, С. Шодуар уважали його зображенням церковного світильника «трикірія» або панікадила, Я. Волошинський – корогви, С. Строгонов – церковного порталу, І. Бартоломей – якоря, Б. Кьоне – ворони, А. Куник – голуба чи особливого символу влади – «держави», П. Мілюков – шолома, П. Сорокін та О. Орешников – дволезі сокири. О. Уваров, а також І. Толстой та Д. Самоквасов дотримувалися думки, що це – зображення верхівки скіпетра, її поділяв також М. Грушевський. К. Болсуновський пропонував навіть розглядати даний знак як монограму, що містить слово «басилевс» (цар) [1, 27-32]. Цілий ряд припущень щодо сутності цього символу наводить дослідник А. Сокульський у своїй статті «Національна символіка України» [12, 15-17].

Найбільш правдоподібним, на нашу думку, є тлумачення цього символу дослідником О. Братком.

Він вважає, що цей знак був пов'язаний з усім комплексом релігійних, світоглядних, культурних та етичних уявлень трипільців.

Найважливішим є те, що дослідник за основу взяв не конфігурацію символу (на що більшість вчених звертають увагу і саме на цій основі називають його «знаком Рюриковичів»), на число «3». На наш погляд, у корені невірною є і назва символу «тризуб», яка утвердилася з легкої руки російського історика В. Карамзіна. Невірними є інші його назви: «тридент», «триденс». Адже зуб, дент, денс (лат. зуб, зуби) – це зовнішня ознака, яка відводить увагу від сутності символу. На невдалу назву цього символу вказував А. Сокульський у вищенаведеній праці [12, 14].

Його треба назвати «трисутність», «знак трисутності». Хоча термін «тризуб» наскільки укоренився у нашу мову, що його важко замінити іншим.

З огляду на це, цілями даної роботи є:

- підтвердити припущення ряду дослідників, що цей символ виник і утвердився на наших землях з часів трипільської культури;
- спробувати дати тлумачення цього знака, виходячи з його глибинного смислу;
- обґрунтувати доцільність зміни назви Малого Герба України;

- зв'язати далеке трипільське суспільство з сучасною українською державою і тим самим підтвердити спадкоємність поколінь на землях України.

Насамперед слід зазначити, що зображень знака трисутності надзвичайно мало. Проте у більшості випадків вони не завжди є чіткими, а тому спірними. Так, наведене вище зображення 1 на малюнку 1 умовно називають «курячою лапою». Зображення цього ж символу на трипільському кубку з поселення Майданецьке у вигляді трьох колосків, що проростають із землі, теж можна трактувати по-різному .

Фактично цей символ відсутній в орнаментальних композиціях розписного посуду західного варіанту Трипілья. Проте він зустрічається на ритуальному посуді східного локального варіанту. Яскравим підтвердженням цього є знахідка фрагментів великої ритуальної посудини, знайденої під час глибокої оранки на трипільському поселенні в урочищі «Долинка», що знаходиться на південно-східній околиці міста Христинівка Черкаської області. Поселення входило до складу пеніжківсько-щербанівської локальної групи, однією з характерних ознак якої є наявність посуду з заглибленим орнаментом. Приблизні розміри посудини із знаком трисутності такі: висота – 60 см, діаметр горловини – 45 см. Традиційний трипільський орнамент – «сварга» нанесено трипільським майстром за допомогою пальців рук. Проте зображення знака трисутності є випуклим (наліпним), висота зображення – 1, 2 см [мал. 2].

Мал. 2. Знак трисутності (фрагмент стінки горщика)

Таким чином, перед нами чітке, недвозначне первісне зображення символу, який у видозміненому вигляді сьогодні є символом держави Україна. Той факт, що подібні зображення все таки зустрічаються і в інших поселеннях свідчить, що знак трисутності не є випадковим, є не лише символом якогось окремого роду, а величезної східнотрипільської спільноти.

Щодо трактування його смислу, то численні дослідження підтверджують положення про те, що носії трипільської культури мали досить

складні світоглядні уявлення. У їхньому світогляді нерозривними були релігійні, міфологічні, наукові і навіть філософські аспекти. Вони визнавали триєдину картину світобудови, хоч користувалися зовсім іншою термінологією. Виражалася вона в релігійній формі. На відміну від наукової, така форма є більш зручною для використання своїх знань і уявлень для регламентації побуту, прискорення етногенезу, зміцнення позицій у житті. Виражаючи свої знання про могутність космоторчої сили про її вплив на світ матеріальний і духовний у формі символів наші предки полегшували собі можливість спілкування з цією силою, прилучення своїх енергетичних систем до вищих енергетичних сил космосу, до більш досконалих і витончених енергій, що розвивало, вдосконалювало людську психіку і тіло.

Виходячи з того, що трипільці володіли синкретичними знаннями універсального характеру, слід уважати, що у цьому символі вони сконцентрували своє світобачення, світорозуміння. Три сутності – це Світ матеріальний (світ речей), Світ духовний (світ думок, ідей, відчуттів тощо) та Закони Да-Бгу (Бога, даючого буття), за якими розвивається Світ матеріальний та Світ духовний.

Таке тлумачення знака трисутності є цілком зрозумілим і сприйнятливим для сучасних українців. Тому, на нашу думку, доцільніше було б у описі Малого Герба української держави термін «Золотий тризуб на синьому фоні», замінити на «золотий Знак Трисутності на синьому фоні». Це надало б цьому державному символу більше виразності і ваги. Слово «тризуб» зовсім не несе національного смислового навантаження, оскільки, як було зазначено вище, подібним знаком послуговувалися й інші народи, в тому числі і ті, які проживали поза межами нашої землі (тризуб Нептуна – Посейдона тощо). Тим часом, знак трисутності є національним архетипом, який позачасово виражає сутність українського народу.

Про те, що цей знак є дійсно архетипом українського народу, який формувався, розвивався на основі тисяч і тисяч поколінь людей, що постійно проживали на території України, не зважаючи на впливи прийшлих племен і народів, лише вбираючи від них все позитивне і корисне, свідчить той факт, що він не пропав, не зник, не розчинився у часі, а успадковувався нащадками, поступово перетворюючись у символ боротьби за незалежність, у символ держави.

Так, дослідник О. Братко у зазначеній праці наводить модифікації зображення символу трисутності на Україні в наступні віки (мал. 1 і 4).

Мал. 3. Знаки тризуба на Україні за князівської доби (VIII-XII ст. н.е.):

1, 2 – Причорномор'я; 3, 4 – Київщина; 5 – Чернігівщина; 6 – Вишгород;
7, 8 – Остерський Городець.

Очевидним є те, що цей символ час від часу зникав з ужитку, зазнавав певних змін, поки не набув вигляду так званого «знака Рюриковичів», зберігши при цьому свою «трисутність». Про штучність, умовність тлумачення його як «знака Рюриковичів» свідчить той факт, що Рюрик і його брати мали свою батьківщину, для якої цей символ не був притаманний. Крім того, перші Рюриковичі (Олег, Ігор) також його не використовували. І лише князь Святослав починає використовувати знак двозуба.

Знак трисутності часів князя Володимира з різними модифікаціями використовувався як родовий знак князів, як символ державної влади до XII ст. Як династичне знамено його використовували окремі феодалні роди до XV ст. [14, 4].

Потім він знову зникає з ужитку. Знак трисутності знову відроджується від забуття під час першої світової війни. Виникає цілий ряд запитань. Хто згадав про нього? Чому його відразу ж сприйняли як національний символ? У період утвердження Української Народної Республіки він уже стає державним символом. Чому прийняли саме цей символ? Адже всіма шанований і визнаний історик і лідер УДП М. Грушевський спочатку пропонував символ, що передавав зображення золотого плуга на синьому тлі.

Спеціальна комісія, створена у листопаді 1917 р. під головуванням М. Грушевського розглянула цілий ряд проектів нового герба. І все ж Мала рада 1 березня 1918 р. затвердила гербом УНР «знак Київської держави часів Володимира Святого». Навіть для видатного історика було дивно, що вперше

в історії за державний герб було прийнято «*знак невідомого значення*» (курсив наш – Авт.) [12, 48].

Дуже важливо знати як М.Грушевський описував знак трисутності: «... гарно стилізований геральдичний знак неясного значіння, щось вроді трезубця з монет Київської держави», «Що представляє сей знак? Про се робились здогади, – писав учений, – тому що знак сей... дуже стилізований, себто реальний образ предмету, котрий він представляє, *дуже змінений* (курсив наш – Авт.) ... Постилізований він так, що представляє з себе дуже гарний візерунок...» [12, 46].

Отже, брак достатньої кількості інформації про цей символ, не дав змоги нікому з учених пояснити його походження і суть. Але той факт, що із значної кількості проектів герба УНР вибрали саме знак трисутності говорить, що він сприймався лише на рівні підсвідомості. І, очевидно, настільки сильно і точно відображував, знаменував минуле, сучасне і майбутнє Української держави, що переміг у своєрідному конкурсі символів.

Подібне трапилось і в 1991-1992 рр., коли із здобуттям незалежності постала нагальна потреба прийняти нові атрибути держави. Знак трисутності знову було прийнято, хоча і з певними умовностями, як Малий Герб України. І це незважаючи на те, що ще з 1989 року в наукових колах, пресі розгорнулися дебати щодо національної символіки.

Отже, цей символ аж ніяк не є випадковим і є абсолютним способом ідентифікації українського народу, Української держави. Те, що він зникав з ужитку на сотні, тисячі років, але знову повертався, свідчить, що він перебував у генетичній пам'яті народу.

Таким чином, можна зробити висновок, що цей символ має багатотисячолітню історію і пройшов тривалий час від родового знака до національного і зрештою став символом української держави; наш сучасний державний символ сягає своїм корінням часів трипільської культури; Малий Герб України – це «знак Рюриковичів», не «тризуб», а знак трисутності; цей символ, як і інші знаки, трипільські мудреці витворили на українських землях і заповіли нащадкам, тому логічним буде визнати, що історія українського народу, особливо його духовна сфера формувалася з часів Трипільля.

Знання історії виникнення, становлення і використання національної і державної символіки справляє величезний вплив на формування національної самосвідомості населення України, оскільки формує його історичну пам'ять, є надзвичайно важливим засобом самоідентифікації, самозбереження нації, є одним із засобів її об'єднання, згуртування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Братко О. Тридент, його зміст та іпостасі // Бібліотека журналу «Пам'ятки України». – Кн. 1. Національна символіка. – К., 1991. – С. 37-43.
2. Болсуновський К. Родовий знак Рюриковичів, великих князів Київських // Бібліотека журналу «Пам'ятки України». – Кн. 1. Національна символіка. – К., 1991. – С. 27-32.
3. Гломозда К.Ю., Яневський Д.Б. Історичні гербові відзнаки та прапорові барви України // Український історичний журнал. – 1990. – № 4. – С. 43-55.
4. Гломозда К.Ю., Яневський Д.Б. Історичні гербові відзнаки та прапорові барви України // Український історичний журнал. – 1990. – № 5. – С. 45-64.
5. Грушевський М. Державний герб України // Народна воля. – 1917. – 12 листопада.
6. Грушевський М. Про гербові знаки України // Народна воля. – 1917. – 3 вересня.
7. Драчук В.С. Система знаків Северного Причорномор'я. – К., 1975. – С. 61-85.
8. Молчанов В.А. Подвески со знаком Рюриковичей и происхождение древнерусской буллы // Вспомогат. ист. дисциплины. – Л., 1976. – Вып. 7. – С. 82-84, 88-89.
9. Модзалевский В., Нарбут Г. До питання про державний герб України // Бібліотека журналу «Пам'ятки України». Кн. 1. Національна символіка. – К., 1991. – С. 24-27.
10. Рыбаков Б.А. Знаки собственности в княжеском хозяйстве Киевской Руси X-XII вв. // Советская археология. – М., Л., 1940. – Т. 6 – С. 227-257.
11. Скотинський Т. Український герб та прапор. – Львів: Вид. товариства «Просвіта», 1935. – червень.
12. Сокульський А. Національна символіка України. – Запоріжжя: Інтербук, 1993. – 104 с.
13. Ткаченко Т.В. Українська національна символіка: у пошуках форми і змісту // Молодь України. – 1989. – 3 серпня.
14. Якимович Б. До питання про українську національну символіку // Бібліотека журналу «Пам'ятки України». – Кн. 1. Національна символіка. – К., 1991. – С. 2-13.
15. Фурдуй Р. Символ державності // Друг читача. – 1991. – 6 листопада.